

BEYPAZARI SIRMA İŞLEMLERİ

Sema ÇOŞKUN

Etnoğrafya müzesi asistanı

Önsöz

Türk Folklorunun bir dalı olan "Halk El İşlemeleri" mevzuunda Kenan Özbel müstesna bu güne kadar tam manâsı ile durulmamış ve hiç bir ilmi çalışma yapılmamıştır. Her ne kadar bazı ufak tefek çalışmalara rastlanmaktaysa da kanaatimce bunlar da yeterli geçildir.

Halk El İşlemelerini derleme işi, şahsi koleksiyonlar meydana getirme işi değil, bütün yurttaki vakit kaybetmeden yapılacak coğrafi bir tarama işidir.

Anadolu köylerinde, kasabalarında halkımızın sanat duygusu ve sezişi ile beslenen, fakat yer yer silinmeğe başlayan çalışmalar vardır. Bu çalışmaların tesbiti, değerlendirilmesi ve inkişaf ettirilmesi gerek halkımıza gerek memleketimize büyük faydalar sağlayacaktır.

Bu sebeble, simli işlemleri ile mâruf Beypazarı'nda çalışarak bu küçük araştırmayı yaptım. Bu sahada bana çalışma imkânı veren, değerli fikirleri ile çalışmama yardım eden kıymetli Hocam Sayın Prof. Dr. Nermin Erdentuğ'a teşekkür etmeyi borç bilirim.

ESKİ TÜRK EL İŞLEMELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Dokuma ve ince deriden yapılmış, muhtelif eşyalara usullerine göre iğne vasıtasıyla türlü cins ve renkte ipliklerle yapılan süslemelere işleme adını veriyoruz.¹

¹ Kenan Özbel, El Sanatları IV, Eski El İşlemeleri, Sah. 5.

İşlemelerin çeşidi pek çoktur. Burada belirteceğim işlemc, bez üzerine olan işlemlerdir.

Evkadını bir sanat adamı gibi bir mektep yaratmış ve onu mahallileştirmiştir. Evden bir çevreye yayılan bu sanat hareketinin kökü kim bilir hangi tarihi devirlerin derinliklerinde gömülüdür. Dayandığı bu tarihi temel ve gelişmede geçirdiği safhalar bu gün sır halindedir.¹

Her bölgede ayrı güzellik duygusu içinde yaratılmış çeşitli usulplar görmekteyiz. Muhtelif örnekler ve tesirler birbirine girift halindedir.

Eski bir Türk evi, şehir veya köyde olsun, mahalli bir üslup ve dekor taşır. Böyle bir mahalli dekor ve üslup içinde doğan, büyüyen bir insanın sanat ve zevk fikirlerinin nereden geldiği, nasıl başladığı kolayca tahmin edilebilir. Gerek evde gerekse çarşıda çalışan sanatçıların yaratma ve güzellik duygusunu temin eden ilk vasıtaları böyle almak mümkündür. Evdeki kadın çarşıdaki sanattan daha hürdür. O kendi sanat görüşüyle, küçük bir yapraktan, en büyük ağaçlara kadar tabiat unsurlarını ele almış, bir tek çiçek üzerinde çalıştığı gibi birçok cinslerini bir araya getirerek demetler yapmış, saksılardan çıkarmış, vazoları büyük bir zevkle süslemiştir.²

İşlemecilik tatbik edildiği eşyanın mahiyetini değiştiren bir sanattır. Mesclâ, bir çevre işlenmeden evvel bir dokuma parçasıdır. Ancak çevrelik mahiyetini ve adını parçanın geleneğe göre işlenmesinden sonra almıştır.³

Eskiden her evde kadınlarımız bu sanatla meşgul olur ve ayrıca özel teşkilatlı bir sınıf bulunurdu. Bu gün rastladığımız çeşitli işleme parçaları bu iki kolun çalışmalarından meydana gelmiştir. Zamanımızda külfetine katlanılamıyacak kadar büyük bir sabır ve emek mahsulü olan bu güzel eserler, muhtelif bölümlere ayrılır.

- 1- Ev İşlemeleri
- 2- Çarşı İşlemeleri
- 3- Saray İşlemeleri⁴

1 Ibid.,

2 Kenan Özbek, El Sanatları, IV, Eski El İşlemeleri Sah. 10

3 Ibid.,

4 Ibid.,

Ev İşlemeleri:

Bir kızın 7-8 yaşına basması ile bu sanatla münasebeti başlardı. Fakir, zengin, köylü, şehirli her sınıf halkın evinde bu öğretim anne, nine gibi evin büyükleri veya bu işte tanınmış usta kadınlar tarafından yapılırdı. Önce basit işlerden başlanır, tedricen en yükseğine kadar çıkardı. İlk modeller evdeki eski parçalardan çıkarılır veya örnek bezlerindeki çeşitli iğne teknikleriyle evvelce işlenmiş motiflerden faydalanılırdı. Teknik bilgilerden sonra geleneğe bağlı kalmak şartıyla küçük sanatçı kendi buluşlarında serbest kalırdı.

Bir genç kızın cihaz için işlediği parçaların sayısı birçok yerlerde 40'ı bulurdu. Bunlar düğün "gününde cihaz çakıcı" kadınlar tarafından düğün yapılan salona asılır veya duvarlara çakılırdı. Bundan duyulan zevk her bölgenin geleneği halinde devam etmiş ve Türk kızının meziyetleri arasında sayılmıştır. (1)

Çarşı İşlemeleri:

İşlemecilik, çarşı el sanatları arasında zamanın teşkilatına bağlı güzel bir sanat kolu halinde çalışırdı. Sanatçılar bazı işlerde tamamiyle serbest olmayıp, bir eşyanın cinsine, şekline göre yalnız süslenecek kısmını hazırlarlardı. Meselâ, terziler elbiselerin süslencek yerlerini bir esnafa işletirler ve böylece herhangi bir parça müşterek bir emek neticesinde meydana getirilmiş olurdu.

Çarşı işlemeciliğinde işlemlerin tatbik edildiği eşyalar çeşitlidir.

Erkek giyimine ait işlemler: Bu işlemler muhtelif halk tabakalarının giydiği özel elbise çeşitleriyle ilgilidir.

Giyim işleri eskiden bir takım yasalara göre tanzim edilmişti. Her sınıf için kabul edilmiş kılık dışında bir şey giyilmezdi. Genel olarak sınıf gözetilmeyen muhtelif elbiselere bakıldığı zaman cep ağzları, kol kenarları, yelek kenarları gibi dış kısımlarının işli olduğu görülürdü. Halk giyimini teşkil eden bu takımın içinde en süslü parçalar cepken'lerdi. Bazılarında kumaşın bütün yüzü işlenmiştir. Fa-

1 Kenan Özbek, El Sanatları IV, Eski El İşlemleri, Sah. 5

kat kumaşın renginde harçlar kullanmak suretiyle gözü yormıyan bir sadelik temin edilmiştir.

Kadın giyimine ait işlemler: Türk kadınları giyimişlerinde serbest kalmamışlar, güzel ve zevklerine uygun buldukları çok zaman gelenekleri dışında kalmıştır. ¹

Eski elbiseler oldukça boldu. Fazla kumaş kullanıldığı gibi süslü olmalarına da dikkat edilirdi.

Yakın zamanlardan başlayarak daha eskiye doğru yapılacak araştırmalarda tesadüf edilen takımların en şayanı dikkat olanı gelin elbiseleridir. XIX yüzyılda bir İspanyol modası olan, buluz ve etekten ibaret olan bu elbiseyi muhtelif değişikliğe uğramış olarak her yerde görürüz.

Bu örneklerden daha eski olarak "Bindalı" adı verilen entariler vardı. Bu entariler bol eteklidir ve baştan geçirilerek giyilir. Kadife üzerine sırma işlemelidir. Kadifelerin renkleri, genel olarak, siyah, lâcivert, koyu yeşil, şarabi ve mavidir. İşlemler sarı veya beyaz sırma ile yapılır. İşleme entarinin bütün yüzünü kaplar.

Diğer tip elbiseler, Şalvar, Salta ² ve iç gömlekleriyle beraber üç parçadır. Her üçü de aynı renkte ve aynı kumaştan dikilir. Biçim ve işlemler bölgeden bölgeye değişir.

Bu elbiselerin dışında Fermane ³ adı verilen cepkenler giyilirdi. Bunlar da çoğunlukla renkli ipeklerle işlemelidir. Şehirlerde sırma kullanılır. Motif ve renkler bölgeden bölgeye ayrı karakter gösterir.

Saray işlemleri: En iyi örnekleri Topkapı sarayında görülür. 16. asırdan 19. asra kadar dört asrın eserleri toplu haldedir. Eserlerin çoğu saraylardan alınmıştır. Emsaline başka yerlerde rastlanmayan bu parçalar saray için özel olarak işletilmiştir. Taht örtüleri, Arz odasının tefrişine ait parçalar başta gelir.

1 Kenan Özbek, El Sanatları IV, Eski El İşlemleri, Sah. 8

2 Salta: Kollu yeleklere verilen isim.

3 Fermane: Kolsuz yeleklere denmektedir.

Eski Türk İşlemelerinde Kullanılan Motifler:

Türk tezyini sanatlarının heyet-i umumiyesi esas itibarıyla aynı prensip ve zihniyetle doğmuş, inkişaf ve tekâmül etmiştir. Birbirinden ilham alarak muhtelif şubelere ayrılır. Taş yontan bir usta ile saç kılı kadar ince ipliklerle çalışan bir köylü kızının ruhi rabitaları vardır. Ancak eldeki malzemenin tabiatına göre kullanılan teknik değişir. Yoksa resmedilen lâle yine aynı lâle ve servi yine o servidir.

Türk süslemelerinde eskiden beri hem geometrik şekiller ve hayvanî unsurlara hemde nebatî unsurlara motif olarak rastlarız.¹

Selçuk devrine ait olup bugün elimizde olan bazı halılarımızın tezyinatında da geometrik ve hayvanî şekillere tesadüf edildiğine göre, en eski Selçuk işlemelerinin aynı tarzda yapılmış olduğu kuvvetle tahmin edilebilir.²

Bunlardan başka, Türklerin daima insan resmi yaptıkları görülmüştür. Bundan anlaşılıyor ki Türkler İslamı kabul ettikten sonra da uzun müddet ruh sahibi olan yaratıkların resmini yapmağa devam etmişlerdir. Bu sebepten canlı varlıkların resmetme yaşağının dinden değil taasubdan çıkmış olduğu muhakkaktır.³

Bu gün mevcut işlemelerde bazı balık ve kuş resimleri nadir de olsa yine mevcuttur. Bu nokta işlemelerimizi aynı tipte olan ve Yunan adalarında imal edilmiş bulunanlardan, ayırt etmeğe yarar.

Bizans'tan alınmış olması muhtemel olan bazı dairevi motifler için Bizans'lılar hayvan ve insan, Türk'ler çiçek resmi işlemişlerdir.⁴

Gerek Topkapı ve Evkaf müzelerindeki XVI. asra ait en eski Türk işlemelerinde gerek ondan evvelki devirlerin bütün tezyini sanatlarında kullanılan ve nihayet XVII. asırdan sonra terk edilmiş olan bir motif vardır ki "Tschinatani" denilen bu motif, şek. I deki gibi üç yuvarlaktan mürekkeptir.⁵

1 Celâl Melek, Türk İşlemeleri, 1939, İstanbul

2 Ibid., sah. 11

3 Ibid., " "

4 Ibid., sah. 5

5 Tschinatani: Sanskrit lisanında Tschinantani, Buda'nın sembolü olarak Budizm'de mevcut efsanevi bir incidir. Aynı zamanda etrafı aydınlatmak hassasına sahip olan bu inci yedi kıymetli maddeden biri sayılıyor. Lâkin tanrı incisi yalnız Budizm sembolü olarak kalmamış, başka yerlerde de tezyin motifi olmuştur. (Celal Melek, Türk İşlemeleri, 1939, İstanbul).

Yine XVI. asra ait olan bazı mendillerin kenarlarında ince zevkle yapılmış pek zarif geometrik şekillere rastlıyoruz. O devirden sonraki işlemlerde ise geometrik şekiller nadirdir. Bundan başka tabiatı orijinal bir tarzda görebilen işlemecilere memlekette yetişen nebatlar da model olmuştur. Ekseriyeti teşkil eden çiçek tezyinatıdır. Pek eski zamanlardan beri kullanılan çiçekler şunlardır: lâle, sümbül, karanfil, gül ve şestali çiçeğidir. Çiçeklerin yanında yaprakların da büyük önemi vardır. Bazen motifin esas mevzuunu da teşkil ettikleri vâkidir. Tamamiyle Türk tezyinatının karakterini ifade eden tarz, yaprakların çiçeğin etrafında büyük bir kavis çevirmesidir. Meselâ, çınar yaprağı başlıbaşına bir motiftir. XVI-XVII asır işlemlerinde bol bol kullanılmıştır.¹

Böylelikle, birbirinin içinden geçen veya büyük bir çiçeğin etrafını kaplıyan, bazanda düz bir saptan ayrılan çiçekler görülür. (Şek:2.)

En eski işlemlerde çark usulü, göbeği meydana getiren çiçek etrafında ucu kıvrık döndürülen dallar vardır. (Şek: 3.)

Türk işlemlerinin en bariz hususiyetleri büyük motifi küçüklerle doldurmaktır.²

Ayrıca renklerin kullanış tarzı da bu usulü kuvvetlendirmeye yardım etmiştir. Çünkü renkler yanyana ve düz sathları doldurmak suretiyle yapılmıştır. Bazan bir çiçeğin yaprakları muhtelif renklerle işlenmiş olur. Fakat hiçbir zaman eski işlemlerde açıktan koyuya veya koyudan açığa giderek aynı rengin dereceleri kullanılmış değildir. Bir rengin derecelerini aynı yaprak veya sath üzerinde göstermek usulü garbın tesiriyle XVIII. asrında memleketimize girmiştir.³

Eski Türk El İşlemlerinde Renkler:

Türk'ler renklerin en güzel ve kibar tonlarını bulup kullanmışlardır. XVI. asırdan XIX. asra kadar yapılmış olan işlemlerin hiçbirinde acı bir renge tesadüf edilmez.

1 Celâl Melek, Türk İşlemleri, İstanbul, 1939

2 Ibid., sah. 17

3 Ibid., " "

XVI. asra ait işlemlerdeki renklerin nev'i ve adedi nisbeten azdır. Hattâ bunların arasında yalnız iki renkle işlenmiş olanlara tesadüf edilir. Sadeliğinden dolayı o asrın tezyinatı bugünkü zevkimize daha yakın geliyor ve âdeta modern hissini veriyor.

Tetkik edilen yüzlerce işlemin üzerinde kullanılan renkleri aşağı yukarı şöyle tesbit edebiliriz:

Güvez rengi, toz pembe, açık ve koyu samanî, hardal rengi, turuncu, eflâton, havai mavi, firuze rengi, yeşile mail (bir mavi çeşididir, çok kullanıldığı için Frenk'ler bu renge Türk yeşili derler). Zeytunî yeşil, kahverengi, kiremit rengi, siyah, beyaz ve nihayet altın ve gümüş.¹

Renkleri tevzi etmekte usta işlemeciler pek mahirâne bir cesaret göstermişler. Meselâ, toprağı mavi veya yaprağı mor, bulutları sırma ile işlemekte hiç çekinmemişler. Bu eserler o kadar sanatkârane bir bir bilgi ve ahenkdar bir tarzda yapılmıştır ki insana güya tabiatın öyle olması icap ediyormuş hissini vermektedir. Herhangi bir sanat eserine bakıldığı zaman ilk göze çarpan husus kompozisyonudur. Ancak hundan sonra göz, teferruatı seçer.²

Eski İşlemlerde Sırmanın Kullanılışı

Sırma, XVI. asra ait işlemlerde pek az kullanılmıştır: XVIII ve XIX. asırlarda kullanılması ifrat derecededir. Hattâ bazı yerlerde bir parça tamamıyla tel sırma ile işlenmiştir. Kalın ipliklere sarılmış ince, yuvarlak gümüş veya altın tellerle yapılan işlemlere sırma işleri diyoruz.

Eskiden haremi şerife gönderilen merkad örtüleri, türbe perdeleri gibi hâlis sırmadan gergeflerde işlenen örtülerin türlü nev'ileri vardı. Bu örtüler simkeşhanede hâlis 24 ayar altınla veya yüz ayar gümüşle derecesine göre ince, kalın teller çekilerek ve altına pamuk ipliği konulmak suretiyle ayetli hadisler yazılarak tezyin edilirdi. Bunun eskiliğine ve güzelliğine göre kıymeti olup, icap ederse yakılır

1 Celal Melck, Türk İşlemleri, İstanbul, 1939 sah. 12

2 Ibid., " "

ve hemen hemen ağırlığının % 70'i safi altın ve gümüş olarak kalırdı. Sonraları işlemlerde kullanılan Avrupa sırması ve Avrupa gümüşü ancak % 25 altın ve gümüş verirler. Bugün ise hepsi taklittir. ¹

Eskiden sırma işleri yüzlerce sene kararmadan muhafaza edilmekteydi. Karardığı zamanlarda silinerek bertaraf edilirdi. Bugün ancak on sene kararmadan muhafaza edilmekte, sonra atılmaktadır.

Sırma işleri gergef ve kasnakta yapılır. Daha çok kadife üzerine işlenir.

KADİFE: kadife, İtalya'dan ve İran'dan gelirdi. Fakat en iyi kadifeler Bursa kadifeleridir. Bilecik ve Aydos'un da kadifeleri meşhurdur. Düz çiçekli, yelpazeli ve karanfilli nev'ileri vardır. ²

Beypazarı El İşlemleri:

İşlemlerde renkler ve motifler bölgeden bölgeye geleneklere bağlı özellikler gösterirler.

Beypazarı'nı da işlemlerin çeşitlerini, motiflerin ve renklerin zenginliğini görüyoruz.

Heryerde olduğu gibi buradada kadın, geleneklere bağlı kararlar boş zamanlarında duygu ve düşüncelerini kumaşlar üzerine dökmüş, onlara ayrı bir mâna ve görünüş vermiştir.

Müşahedelerimi eski işlemler ve sırma işleri üzerinde yaptım. Fakat sırma işlerinin yanında fistoları, oyaları, dantelâ, beyaz iş, kanaviçe, sarma, çin iğnesi gibi işleme çeşitlerini de görmemek mümkün değil.

Buradaki işlemler, kadınlar tarafından yapılan işlemler ve erkekler tarafından yapılan işlemler olmak üzere iki kısma ayrılır.

¹ Nureddin Rüştu Bungul, Eski Eserler Ansiklopedisi, 1939, sah. 109.

² Ibid., " "

Not: Beypazarı, Ankara'nın kuzey batısında ve buraya 87 km mesafede bir kasabadır. Başlıca pazar yerleri, Nallıhan, Ankara ve Kızılcahamam ve Ayaştır.

Kadınlar tarafından yapılan işlemler: İlk okuldan sonra tahsile devam etmeyen her genç kız, genel olarak 13-14 yaşından itibaren, evde anne veya büyük annesinden öğrendiği bilgilerle duygularını kumaşlar üzerine dökmeye başlar.

Bazı hanımların anlattıklarına göre ¹, eskiden Fatma hanım isminde bir hoca arzu edilen evlere gider, genç kızlara dikiş, nakış dersleri verirmiş. Hocanın gitmediği evlerde genç kızlar bir büyüğün yardımıyla örnek bezleri üzerinde çalışarak işleme sanatını öğrenirler ve cihazlarını hazırlarlar.

Evlerde salta ve yeleklerden başka bütün işlemler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Motifler geleneklere bağlı kalmak şartıyla kendileri tarafından çizilmiş veya eski örnek bezlerinden alınmıştır. Bugün motifleri tamamen modellerden almakta ve bunlar üzerinde çalışmaktadırlar.

Erkekler tarafından yapılan işlemler: Salta, yelek, terlik gibi eşyalar çarşıda sırmacılar adıyla anılan bir sınıf tarafından işlenirdi. Eskiden sırmacılıkta diğer meslekler yanın da önemli yer işgal ediyormuş. Bugün bu meslek tamamen kaybolmuştur.

Beypazar'ında Sırma İşlemler:

Genellikle burada sırma işlemler ön plânda gelmektedir. Meselâ, bugün bile sırma işli bindallılar kızın ziyneti sayılmaktadır.

En makbul sırma gümüşle karışık olanıdır. İşlemler, kadife, çufa ², tülbent, tül, atlas, mermerşahi üzerine yapılırdı. Kumaş gergef veya kasnağa gerildikten sonra çizilen motif üzerinde sırma yürütülür ve görülmiyecek şekilde ibrişimle kumaşa tutturulurdu. ³

Sırma işlerinde hâkim motifler çiçek ve yapraklar olup su halinde dört kenarı çevreleyen motifler eski çevrelerde görülmektedir. (Bk.Rcs.9) Sırmanın en çok kullanıldığı yerler: Bindallılar, Saltalar, Fermançer, Çevreler, Bohçeler, Namaz seccadeleri, mendiller vs. dir.

¹ Bu hususta konuştuğum rehberler:

Fatma Konyalıoğlu, 70 yaşında, Beypazarının yerlisi ve ev kadını.

Zekiye Kaya, 60 yaşında, Beypazarının yerlisi ve ev kadını.

² Çufa: düz kumaş, çuba.

³ Bu tekniğe "Gaytan tekniği" denmektedir. (Kenan Özbel, El Sanatları IV, Eski El İşlemleri sah. 14)

Saltalarda sırmannın kullanılışı: Salta, bindallı üzerine giyilen kollu yeleklerle deniyor. Eskiden, çarşıda erkekler tarafından, kadife kumaşına çizilen motifler üzerinde sırma yürütülerek, görülmiyecek şekilde kumaşa tutturulur ve böylece süslenirdi. Genel olarak, siyah, kırmızı, mor, lâcivert, koyu nefsi, mavi kadifeler kullanılırdı. Bazı saltaların bütün yüzü işlenmiştir. (Bk. Res. 4)

Bindallılarda sırmannın kullanılışı: Bindallı, bütün yüzü sırma ile işlenmiş, kadifeden yapılan, şalvar biçiminde don, salta ve iç gömlekten meydana gelen elbiselere denirdi.

Başlıca kadife renkleri: kırmızı, mor, lâcivert, siyah, koyu nefsi. Koyu renk üzerine gergefte işlemeler yapılırdı.

Hâkim motifler: çiçekler, yapraklar ve ince kıvrımlar yapan dallardır.

Beypazar'ında bindallılara büyük önem verilmektedir. Her genç kıza annesinden miras kalan bu elbiseler, onun ziyneti sayılmaktadır. Çok sayıda bindallı elbiseye sahip olan kızlara gösterilen itibar da fazladır.

Bindallı elbiseler, genel olarak, mutlu günlerde giyilir.

Çevre'lerde sırmannın kullanılışı: tülbent, mermerşahi, tül üzerine sırma ile işli (bazan renkli ipliklerle), kare şeklinde, mendil büyüklüğünde olan örtülere "çevre" deniliyor.

Çevreler, bindallı elbiseler giyildiği zaman başa örtülür veya efe veya genç delikanlılar, kuşaklarının arasına silah sokmak için bağladıkları silahlığın üstüne doğru sarkıtarak atarlar.

Motifler, çevrenin dört kenarını çeviren su halinde olduğu gibi, sadece köşelere ve orta kısmına da çizilir: kasnak veya gergefte sırma ile işlenirdi. İşlemek için kullanılan iğne kuyumcular tarafından yapılır.

Hâkim motifler: çiçek, yaprak ve dal motifleridir.

Çevrenin kenarları, sim veya iplikten yapılmış oyalarla süslüdür.

Eskiden evlenecek her kızın en az kırk tane çevreye sahip olması gerekirmiş. Bugün bunlar artık sandıklarda hâtıra diye saklanıyor veya örtü olarak kullanılıyor. Halen bazı evlerde çevre işlenmekteyse de

bunlarda eski motiflerin inceliğini ve güzelliğini göremiyoruz. Motifler daha çok zikzak veya dalga yapan çizgilerden ibarettir. (Bk. Res. 9).

Fermane (Yelek) lerde sırmanın kullanılışı: Sırmanın en çok kullanıldığı bir diğer parça da fermanelerdir. Eskiden çarşıda erkekler tarafından koyu renk kadifeler üzerine işlenen kolsuz yeleklerdir. İşleme kasnak veya gergefte yapılırdı. Yaka, kol etek kenarlarına ve iki yana çizilen motifler üzerinde kalın sırma yürütülür ve görülmiyecek şekilde, ince ibrişimle kumaşa tutturulurdu. Motifler, yukarıda belirttiğimiz gibi çiçek, yaprak ve dal motifleridir. (Bk. Res. 10)

Buralardan başka, sırma, namaz seccadelerini, bohçeleri, karvola örtülerini ve mendilleri işlemekte de kullanılır.

Namaz seccadelerinin sırma ile işli olanları kadife veya atlastan yapılır. (Bk. Res. 11)

Aynı şekilde aynı kumaşlar üzerine işlenmiş kumaşın bütün yüzünün işli olduğu bohçeler de vardır. (Bk. Res. 12)

Mendilleri simle işledikleri zaman kullandıkları kumaş daha çok tülüdür. Tül üzerine çizilen küçük çiçek motifleri kasnakta sarma tekniği ile işlenmektedir.

Malzemenin alındığı yer: İplikler, sirmalar ve kumaşlar büyük şehirlerden temin edilmektedir. Kendilerine has boyama usulleri yoktur.

El işlemleri çarşıda kazanç gayesi ile ve evde zevk için yapılıyor.

Kızlarda ilk işe başlama seremonisi: Kızlarda ilk işe başlama veya makas tutma seremonisine rastlamıyoruz. Eskiden küçük yaşlarda kızlar bu işle meşgul olurlarmış. O zamanlar Fatma hanım (30 yıl evvel) isimli hoca evlerde kızlara nakış, dikiş dersi verirmiş ve böylece kızlar küçük yaştan itibaren cehizlerini hazırlamaya başlarmış. Kimin cehizi çok ve güzelse o, çevrenin marifetli kızı sayılırmış. Cehiz hazırlayan kızlar, örnekleri alınmasın diye, yaptıkları işi pek kimseye göstermezlermiş.

Bugün, Akşam Kız Sanat Okuluna giderek modern Türk işlemerciliğini en iyi şekilde öğreniyorlar.

Erkekler ilk işe başlama seremonisi: Erkeklerde ilk işe başlarken şöyle bir seremoni ceryan ediyor ve bu bugün hâla bazı mesleklerde devam etmektedir.

Bir çocuk 12-14 yaşları arasında iken sırmacılık veya terzilik yapan büyük bir kalfanın yanına yerleştiriliyor. İlk gün çocuk elinde yüksük ve iğne iplikle dolaşüyor (Bu işe alışsın diye). Müteakip günlerde kumaş üzerinde düz hatlar halinde dikiş dikmesini öğreniyor. Sonraları basitten başlayarak zor olanlara doğru ilerleme oluyor. Çıraklık devri, çocuğun kabiliyetine bağlı olmakla beraber askerlik çağına kadar devam ediyor.

Kalfa ilân edilme seromonisi şu şekilde yapılıyor: büyük kalfalar ve çevrenin ileri gelenleri bir yerde toplanıyorlar. Kalfa çıkacak olan çocuk onlara bir ziyafet veriyor. Yemekten sonra hoca, çocuğa dualar ediyor, mesleğinin hayırlı ve uğurlu olmasını diliyor: sonra şerbetler içiliyor, çocuk orada bulunanların ellerini öpüyor; ayrıca bir tepsi baklava ve çeşitli hediyeleri kalfasının ailesine gönderiyor. Hediyeler arasında elbiselik, çorap, baş örtü gibi eşyalar vardır.

Bu seremoniden sonra kendisi de bir dükkân açarak aynı şekilde kalfalar yetiştiriyor, mesleğine devam ediyor.

Eskiden mevcut olan sırmacılar sınıfı, bugün az kazanç getirdiği için ortadan kalkmış bulunuyor. Eskiden bu meslekte çalışanlar, bugün daha fazla kazanç getiren mesleklerde çalışıyorlar. Meselâ, bakkallık yapıyorlar, kahvehane işletiyorlar veya nakliyecilik yapıyorlar. ¹

Cehizlerin Teşhiri: Kızlar için yapılan cehizlerin başında bindallı elbiseler geliyor. Bunndan sonra saltalar, fermaneler, çevreler ön plânda gelir. Ayrıca çok sayıda yatak yorgan takımları, oda takımları, masa örtüleri, çay takımları, namaz seccadeleri, bohçeler, mendiller, hamam takımları vs. yapılmaktadır.

Cehizler, eskiden duvarlarda teşhir edilirmiş, Men-i İsrifat kanununun çıkması ile eşyalar bohçelerde sadece yakın akrabalara gösterilmeye başlanmıştır. ²

¹ Bu hususta konuştuğunu kişiler:

Faik Ütku, Beypazarı'nın yerlisi, 45 yaşında, eskiden sırmacılıkla meşgul olmuş az kazanç getirmesi sebebiyle, bugün kahvehanede ocakçılık yapıyor.

² Men-i İsrifat Kanunu, israfatı önlemek maksadiyle çıkarılmış bir kanundur. Zengin ailelerin yaptıkları cehizleri gören fakir aileler de fazla cehiz yaparak israfa girdikleri için bu kanun çıkarılmıştır.

Bugün yukarda saydığımız işlemler kaybolmak üzeredir. Bindedallı ve çevrelerin yerini beyaz gelin elbiseleri ve duvaklar almış bulunuyor. Bununla beraber eski âdeti devam ettiren bazı aileler de görülüyor.

Kadın artık mahalli dekor içinde bir yaratıcı değil. Büyük birer emek mahsulü olan eski işlemler, antika olarak saklanıyor veya satılıyor.

Onların modernleşme yolundaki çabaları bize sevinç vermekle beraber atalarından miras kalan sanatlarını körletmeleri de büyük üzüntü veriyor.

NETİCE

Türk halk el işlemlerini derleme işi, Türk halk edebiyatını ve müziğini derleme işine nazaran daha geri kalmıştır.

İşlemleri derleme işi, şahsi koleksiyonlar meydana getirme işi değil, bütün yurttaki vakit kaybetmeden yapılacak bir coğrafi tarama işidir.¹

Bir uçkur, bir çevre bir haliye nazaran çok daha ferdî, çok daha şahsi, çok daha bir iç duyuya bağlıdır. Yavuklu eliyle işlenir, güveyde kalır, eskir veya sandığa girer. Türk halk resminin en uç kaynakları halk el işlemlerinde görülür.

Anadolu köylerinde, kasabalarında ve şhirlerinde geçmişten kazanılan ve halkımızın sanat duygusu ve sezişi ile beslenen, fakat yer yer silinmeğe başlayan işleme çeşitleri vardır. Bunların tesbiti, değerlendirilmesi ve inkişaf ettirilmesi, gerek köylümüze gerek kasaba ve şhirlerdeki vatandaşlarımıza ve memleketimize büyük faydalar sağlayacaktır.²

Türk halk işlemleri modernize edilmeden önce, aslına uygun şekilde tesbit edilerek San'at Tarihine mal edilmelidir. (3)

1 Şerif Baykurt. Türk El İşlemleri hakkında notlar, Türk Folklor Araştırmaları dergisi, No: Cilt. IV, 1955.

2 Türk El sanatları ile hediyeleş-turistik eşya mevzuunda ve bu kolda gelişme imkânları. Türk Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara.

3 Şerif Baykurt, Türk El İşlemleri Hakkında Notlar, T. F. A. C. IV, Sah. 73, 1955.

Eski geleneklerimizi, milli kıyafetlerimizi ve işlemlerimizi yaratamayız. Onun için bu günkü çalışmalarını genişletmek ve planlı şekilde işlemek zorundayız.

BİBLİYOGRAFYA

- 1- **Kenan Özbel**, *El Sanatları IV*, Eski El işlemleri.
- 2- **Celâl Melek**, *Türk İşlemleri*. İstanbul, 1939.
- 3- **Nureddin Rüştü Bungul**, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, 1939.
- 4- **Önder, Mehmet** Konya *Türk Folklor Araştırmaları*, Sah. 120, C.V, Milli Giyimleri.
- 5- **Şerif Baykurt**, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sah. 73, C.IV, 1955, Türk El İşlemleri Hakkında Notlar.
- 6- **İhsan Dinçer**, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sah. 59, C. III, 1954, Milli Kıyafetlerimiz.
- 7- **Enise Yener**, *Etnografya Kılavuzu*.
- 8- **Şerif Baykurt**, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sah. 26, C. II, 1951, Trakya El İşlemleri.
- 9- *Türk El Sanatları ile Hediyelik - Turistik Eşya Mevzuunda ve Bu Kollarda Gelişme İmkânları*, Türk Ticaret Odaları, Sanayii Odaları Ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara.
- 10- *Türkiye'de ve Muhtelif Memleketlerde Hediyelik Eşya ve El Sanatları*, İzmir Ticaret Odası Neşriyatı, No: 39.

Şeki 1

Şeki 2

Şekil: 4 Beypazar'ının bir kısmının görünüşü

A

Resim: 1. Mor Kadife üzerine beyaz sırma ile işlenmiş bir salta. (Önden Görünüşü)

B

(Arkadan Görünüşü).

A

Resim: 2 Siyah kadife üzerine beyaz sırma ile işlenmiş bir diğer şalva. (Önden görünüşü)

B

(Arkadan görünüşü)

Resim, 3: Siyah Kadife üzerine beyaz sırma ile işlenmiş Salta.

Resim, 4: Mor Kadife üzerine beyaz sırma ile işlenmiş saltanın arkadan görünüşü. (Saltanın hütün yüzü işlidir. Fakat ön kısmı eskidir.)

Resim, 5: Koyu Kırmızı kadife üzerine sarı sırma ile işlenmiş bindallı. Beletakılan altın kemerdir.

Resim, 6: Mor kadife üzerine sarı sırma ile işlenmiş bir şalvar üzerine beyaz şile bezine (tülbente benzer bir kumaş) yine sarı sırma ile işlenmiş bir buluzdan ibaret bindallı.

Resim, 7: Mor kadife üzerine sarı sırma ile işlenmiş bindalli.

Resim, 8: Mahalli kıyafetler giyinmiş bir grup.

Resim, 9: Beyaz tülbent üzerine sarı sim ile işlenmiş çevre. Motifler su halinde dört kenarı çevirmiştir.

Resim, 10: Koyu penbe üzerine beyaz sırma ile işlenmiş Fermane.

Resim, 11: Mor kadife üzerine sarı simle işlenmiş bohçe.

Resim, 12: Koyu mavi atlas üzerine sarı sim ile işlenmiş Namaz Seccadesi.